

**חקירת תהליכי הוראה-למידה בקרב תלמידים, צוות חינוכי וצוות ניהולי
במבנה רב-גילאי בזיקה לחווית למידה משמעותית**

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת
מיה שלום

בית הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

עבודה זו מוגשת כ"יזם זכויות יוצרים"
This work is protected by copyright

אב, תשע"ז

ע"פ הוראת המחבר
לעיון בספריה בלבד!
לא להשאלה ולא לצילום

30/1/20 אב

אוניברסיטת בר-אילן
בית הספר לחינוך
הספריה

רמת-גן

אוניברסיטת בר-אילן
הספריה

תקציר

מחקר זה עוסק בבחינת הרקע והסיבות המעודדות והמעכבות חווית למידה משמעותית בקרב תלמידים בבית-ספר יסודי הפועל במבנה רב-גילאי. חשיבותו של מחקר זה הוא בזיהוי וחשיפה של תהליכי הוראה-למידה מגוונים, כגון: הוראה מותאמת, הוראה מתווכת, למידת עמיתים, הוראה בין תחומית וגישת החינוך מונטוסורי והשפעתם על חווית למידה משמעותית.

למידה משמעותית (significant learning) הינה תחושה סובייקטיבית, משום שכל אדם חווה אותה באופן שונה, מכאן נובע ריבוי ההגדרות בספרות המחקרית והאתגר לחשוף את הדרכים להגיע לחוויה זו בקרב תלמידים. במחקר זה הוצגו מרכיבים ומאפיינים של חווית למידה משמעותית תוך התבוננות מעמיקה במשתתפים: תלמידים, צוות חינוכי וצוות ניהול ובתהליכי ההוראה-למידה במבנה רב-גילאי.

בית-הספר הנחקר החל כבית-ספר ניסויי והיום משמש כבית-ספר להפצה תחת גף ניסויים וזימות במשרד החינוך וייחודו נעוץ בעובדה כי הינו חלוץ ביישום מודל מבנה רב-גילאי. מכאן נובעת החדשנות והסקרנות לעמוד על האתגרים, התמורות והתרומות של תהליכי הוראה-למידה בזיקה ללמידה משמעותית במבנה זה.

למחקר זה נבנה מודל תיאורטי המציג את מגוון תהליכי הוראה-למידה במבנה רב-גילאי ושואף לבחון חווית למידה משמעותית בקרב תלמידים הנגזרת מתהליכים אלו ומבנה זה. ההנחה הרווחת היא כי כיתה רב-גילאית מאפשרת ללומד להיות באינטראקציה עם מגוון רחב של תלמידים המייצגים טווח רחב בתחום הקוגניטיבי, הרגשי והחברתי בהתאם להתקדמות האישית של כל תלמיד. רציונאל זה נתמך בתיאוריות וגישות התפתחותיות על-פי הן יצירת מסגרת בית-ספרית רב-גילאית עשויה להכין את בוגריה טוב יותר לחיים בעולם הממשי. מנגד, קיימת ביקורת רחבה בהיבט המחקרי הטוענת כי המחקר בתחום הוא עדיין בראשית דרכו והספרות המחקרית בנושא רב-גילאיות הינה בעלת חולשות מתודולוגיות, מועטה באופן יחסי, אנקדוטית ובאיכות ירודה.

במחקר זה נבחן את ההלימה בין תאוריות וגישות שונות לבין התרומות והתמורות הנגזרות בשדה. לשם כך, נתבונן בבית-חינוך בעל מבנה רב-גילאי ובו שני תלתונים. התלתונים מכילים תלמידים משלוש שכבות גיל. בתלתון הצעיר לומדים תלמידים מכיתות אי-ג' ובתלתון הבוגר לומדים תלמידי כיתות ד'-ו'.

המחקר נערך בשיטה איכותנית כחקרי מקרה (case study) כאשר נערכה טריאנגולציה בקרב המשתתפים וכלי המחקר. המחקר נערך בקרב שמונים משתתפים: שישים ושלושה תלמידים ושבעה עשר אנשי צוות חינוך וצוות ניהול, ושולבו בו תצפיות, ראיונות, יומן חקר ומסמכים. הנתונים נותחו לפי שיטת הניתוח הנושאי (thematic analysis) באמצעות קטגוריזציה ומיפוי.

החוקרת היוותה בעברה הרחוק חלק מצוות בית-החינוך הנחקר, ומכירה את החזון, התהליכים הנגזרים ממנו והקונטקסט בו הוא פועל. עובדה זו היוותה יתרון בקבלה, עיבוד ופרשנות האינפורמציה בהקשר החברתי-תרבותי וההיסטורי בו הם פועלים. על-מנת למנוע הזדהות ערכית ורגשית עם מושאי המחקר נאלצה החוקרת לתמרן בין תחושת השייכות זרות, לנהל שיח פנימי רפלקטיבי וביקורתי, לשתף קולגה המנותקת מן השטח בהליך הקטגוריזציה והמיפוי עד להסכמה ולהרבות בציטוטי המשתתפים כדי לבסס ולחזק את הפרשנות לדבריהם.

ממצאי המחקר עולה כי המרכיבים המרכזיים המשפיעים על חווית למידה משמעותית בקרב תלמידים מתייחסים ללמידה רב-גילאית, אקלים בית-ספר מיטבי, אכפתיות ומעורבות, מגוון דרכי הוראה-למידה, מגוון תכנים וסגנונות ומתן בחירה ושליטה לתלמידים במערך הלמידה.

נעמוד בקצרה על המאפיינים העומדים מאחורי מרכיבים אלו. למידה רב-גילאית מהווה מודל הקרוב למציאות חיינו ומאפשרת לתלמידים ניידות בהלימה למקום הרגשי, חברתי וקוגניטיבי בו הוא מצויים ללא קשר לגילם הכרונולוגי. האינטראקציה בסביבה זו מעודדת למידת עמיתים משמעותית בה מתקיים דיאלוג של תלמידים 'בשפתם' והובלה של תלמידים בוגרים או 'חזקים' המאפשרת להם להפגין חוזקות, לחוש תחושת העצמה ולסייע לעמיתים בכיתתם. במקביל לכך, מחנך הכיתה פנוי לתווך תיווך משמעותי בהלימה לצרכי תלמידים נוספים בכיתה. כיתה רב-גילאית דורשת מן המחנכים השקעת מחשבה, תכנון וזמן רב ליצירת סביבה לימודית מגוונת המכוונת למגוון דרכי הוראה-למידה ומזמנת מגוון תכנים, סגנונות, מיומנויות ורמות במטרה לספק מענה לספקטרום הרחב של התלמידים. מהמחקר עולה כי מחנכים אשר האמינו בחזון ראו בכך אתגר וחשו סיפוק רב נוכח התנהלות התלמידים בסביבה שהביאה לתחושתם לחווית למידה משמעותית. לעומתם, מחנכים אשר לא מצאו בחזון רציונאל של ממש, גילו קושי רב בהיערכות וביישום ולא חשו הבדל בחווית למידה משמעותית בקרב תלמידיהם.

אקלים בית-הספר והצורך בסביבה מסודרת ותומכת למידה מהווים תנאי חיוני לקיום למידה משמעותית. הדבר בא לידי ביטוי בתחושת שייכות, אכפתיות, אמפתיה ויחס אישי המהווים תשתית לתחושת בטחון וצמיחה מיטבית. בית-הספר הנחקר נתפס בקרב התלמידים, הצוות החינוכי והניהולי כמסגרת תומכת, בטוחה ומכילה, ויש אף תלמידים שערכו אדפטציה בין הוריהם למחנכיהם ובין ביתם הפרטי לבית-הספר, דבר המעיד על תחושת שייכות ובטחון איתנה המאפשרת פניות ללמידה ומעודדת חווית למידה משמעותית.

פרוייקטים חינוכיים-ערכיים הטומנים בחובם אכפתיות ומעורבות תלמידים תרמו גם הם לחווית למידה משמעותית. פרויקט חונכות של בוגרים זימן לתלמידים מימוש של יכולות אישיות והוביל לתחושת התפתחות והגשמה עצמית. בנוסף, המעורבות והתגייסות התלמידים לתרומה והתנדבות בקהילה תרמו לחווית למידה משמעותית, ולראייה, היוזמה, הרצון, ההתמדה והחשיבות שראו רוב התלמידים בעשייה זו.

תהליכי ההוראה-למידה המגוונים נשענו במידה רבה על הוראה מותאמת אישית שמטרתה לתת מענה מיטבי לשונות בין התלמידים. אפשרויות בחירה ממגוון רחב של תכנים, במגוון סגנונות ובקצב אישי בסביבה עתירת גירויים עודדה עצמאות ואיפשרה לתלמידים בחירה מותאמת ומושכלת. עם זאת, מיעוט מהתלמידים גילו קושי משום שמסגרת כזו דורשת מן התלמידים בחירה, אחריות אישית ועצמאות ויש שהתקשו לתפקד בסביבה זו ונזקקו למסגרת ברורה וסמכותית יותר. חשיבות המחקר הנוכחי נעוצה בקשר בין חווית למידה משמעותית בסביבה רב-גילאית עליו אין מידע מספק בספרות המקצועית ובחשיפה והעמקה של מגוון תהליכי הוראה-למידה שסיפקו ראייה רחבה יותר בבחינת חווית למידה משמעותית. המחקר חושף מגוון של תהליכי הוראה-למידה אשר מספקים מענה לשונות בין התלמידים ומגדילים את הסיכוי להתאמה אישית ולחווית למידה משמעותית. עם זאת, בבחינה מעמיקה של תהליכי הוראה-למידה אלו נמצא כי גם יכולתם של מרכיבים אלה לנבא למידה משמעותית אינה מוחלטת, שכן ישנה חשיבות משמעותית בהתבוננות המרכיבים האישיותיים הייחודיים של כל תלמיד. מכאן כי הוראה מותאמת-אישית מספקת מענה מיטבי לזיהוי מרכיבים אלו והיא נשענת על שלושה אלמנטים מרכזיים: זיהוי וגילוי התנאים

האופטימליים מבחינה פיזית עבור כל תלמיד ללמידה, התאמת הלמידה לבשלות הרגשית, חברתית, התפתחותית וקוגניטיבית של התלמיד, ומגוון אפשרויות ביטוי של יכולות, כישורים ונטיות במטרה לאפשר לתלמיד לממש את הפוטנציאל שלו. הסביבה הפיזית המוצגת במחקר מאופיינת במגוון רחב של מקומות לימוד, גירויים, תכנים, רמות, סגנונות ומאפשרת לתלמיד בחירה ושליטה על מערך הלמידה במטרה לספק מענה לשונות בין התלמידים שיביא ללמידה משמעותית. מסגרת זו נמצאה כלא מתאימה לכלל התלמידים משום שיש תלמידים הזקוקים למסגרת ברורה וסמכותית יותר ומגלים קושי בבחירה ובשליטה בסביבה כל-כך מגוונת. מעורבותם של תלמידים בתכנים המעודדים אכפתיות, התנדבות ותרומה נמצאה כמזמנת חוויות למידה משמעותית ותחושות של העצמה וסיפוק.